

УДК 378.035.2

ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Світлана Цюра

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Проаналізовано ключові положення синергетичного підходу як загальнонаукової методології, а також складові тенденції розвитку системи педагогічної взаємодії у сучасній вищій школі; виявлено можливі напрями розгортання нових структур і переходу системи педагогічної взаємодії на новий рівень розвитку.

Ключові слова: синергетичний підхід, педагогічна взаємодія, педагогічна система, самоорганізовані нелінійні системи.

Процеси зміни пріоритетної суб'єкт-об'єктної моделі навчання у вищій школі на суб'єкт-суб'єктну ставить педагогічні дослідження перед пошуком більш сучасних методологій. Ще у 80-х роках минулого століття відомий своїми дослідженнями у царині педагогічної методології Борис Гершунський запропонував розглядати предмет педагогічної науки як двосторонній і двосудинний. Одна його сторона – педагогічна взаємодія як процес – для емпіричних досліджень, практичного розгляду та використання. Інша – педагогічна система – для досліджень теоретичного характеру, аналітико-синтезуючих [1].

Традиційний для загальнонаукової методології системно-структурний і системно-діяльнісний аналіз дає змогу характеризувати педагогічну взаємодію як систему сумативну, діяльнісну, відкриту. На перший погляд вона значною мірою детермінована змінами, що відбуваються у дотичних середовищних системах і якоюсь мірою спроможна детермінувати зміни у суміжних системах, як освітніх зокрема, так і соціальних взагалі. Водночас основні діяльнісні суб'єкти цієї системи – Студент і Викладач – є визначально спроможними до самореалізації й самоорганізації, за своєю суттю вільні та на певному моменті розвитку самокеровані. Свобода їхнього розвитку робить саму систему педагогічної взаємодії здатною до постійного самоперетворення в нові якості, до саморозвитку. Розгляду педагогічних систем, їх здатності до саморозвитку присвячено праці Р. Вінкеля, М. Громкова, І. Ісаєва, А. Ковальова, С. Кульневича, О. Пехоти, Н. Селіванова, О. Сухомлинської, І. Якиманської.

Стихію самоорганізації та саморозвитку діяльнiсних систем, тобто дiї непередбачуваних, суто суб'єктивних чинників, з погляду гуманiзму найлiпше можна зрозумiти через основнi положення педагогiчної синергетики.

Дослiдження систем, здатних до саморозвитку i самоорганiзацiї, розпочали математики i кiбернетики у 70-х роках ХХ ст. Синергетика як суто математична теорiя самоорганiзацiї, що описує необоротнi якiснi змiни, створення i руйнування систем, сьогоднi є загальнонауковою методологiєю. Так вважають Р. Баранцев, Г. Хакен, I. Добронравова, В. Кушнiр, I. Прiгожин, А. Назаретян, С. Шевельова. Як нове свiтобачення розглядають її Є. Князєва, С. Курдюмов [5].

Ми ставили за мету простежити педагогiчну взаємодiю у вищiй школi як систему саме у руслi методологiї синергетичного пiдходу.

Вiдкритiсть, нелiнiйнiсть i самоорганiзацiя – це три вiхи, що характеризують стихiю суб'єктивних моделей, зокрема i сучаснi педагогiчнi системи. Класична наука розглядала причинно-наслiдковi зв'язки органiзацiї педагогiчної взаємодiї та управлiння освiтнiми процесами як лiнiйнi, де точна дiя дає точний результат. Лiнiйнi уявлення про управлiння педагогiчним процесом, пiдкреслює В. Кушнiр, передбачали, що оптимальнi керiвнi дiї неодмiнно приведуть до сподiваного результату. Однак практика виявила, що далеко не всi докладенi зусилля дають бажаний результат [6, с. 54]. Синергетика ж зосереджує свою увагу на тенденцiях розвитку систем нелiнiйних, багатоварiантних з великим ступенем непрогнозованостi, непередбачуваностi переходу системи з одного стану в iнший [7]. Суб'єктивнi моделi характеризуються нею у термiнах можливого, детермiнованого майбутнiм сьогоднiшнього випадкового. У педагогiчному процесi, органiзованому з врахуванням вимог синергетики, вiдбувається перетворення можливостей вищого рiвня невизначеностi у можливостi нижчого рiвня невизначеностi.

Аналізована на основі світобачення синергетики система педагогiчної взаємодiї у вищiй школi сьогоднi потребує дослiдження на пiдставi низки положень. Нелiнiйним, потенцiйно здатним до самоорганiзацiї системам не можна нав'язати шляхи їх розвитку. Механiзмом еволюцiї нової системи, що органiзовується власними силами, є стихiя, хаос – творче, конструктивне начало нового. Об'єднання структур не зводиться до простого їх сумування, а до перекриття областей локалiзацiї структур з дефiцитом енергiї. Синергетичний принцип узгодження частин у цiлє – це визначення спiльного темпу розвитку частин, що становлять цiлє. Оперування, управлiння складними системами та вплив на них є ефективним не завдяки силi впливу чи масштабам, а завдяки правильно органiзованим резонансним дiям, що вiдповiдають природним тенденцiям самої системи. Увага зосереджується на

перебігу швидких, лавиноподібних процесів і процесів нелінійного самостимульованого росту. Вчених цікавлять закономірності й умови перебігу цих процесів, механізми їх ініціювання. А також умови, які дають змогу уникати ймовірного розпаду складних структур. Синегретики зосередили увагу на тому, що більшість процесів складних структур відбуваються не по планомірній висхідній, а у режимі загострення, коли певні структурні елементи в обмеженому відтинку часу змінюються за законом необмеженого зростання. Відповідно до цього зроблені висновки, що навіть короткочасна дія на систему може привести до реальних і високоефективних змін [5, с. 5; 9, с. 85]. Нелінійним, потенційно здатним до самоорганізації системам не можна нав'язати шляхи їхнього розвитку. Керований розвиток будь-якої із складноорганізованих систем рано чи пізно починає обмежувати її власні, природні тенденції розвитку, виникає проблема і потреба самокерованого розвитку. Тому управління розвитком нелінійних систем полягає у здатності того, хто претендує на роль стратегічного центру, вміти виявляти власні тенденції розвитку системи і створювати умови для їх розгортання.

Педагогічна взаємодія у вищій школі синтезована із діяльності мінімум двох діяльнісних підсистем (Студент і Викладач) та багатьох безпосередньо дотичних до них підсистем, що у цілому становлять суб'єктно-сумативну систему вищої освіти. Вона, відповідно, у цілому, як і кожна з її підсистем зокрема, дотична до великої кількості середовищних систем, а до деяких з них належить як підсистема. Отже, нести відповідальність за поведінку кожної клітинки з мозаїки систем та підсистем, і природних тенденцій їх розвитку може лише високоорганізована і самокерована система.

Теоретичні ж методи дослідження перетворюють пізнаване в об'єкт, тобто схему, модель, що ніколи не може повністю відобразити реальне, яке у кожному наступному мить уже є іншим. Як ріка, а тим більше людина, Студент, Викладач – суб'єкт-організатор системи педагогічної взаємодії. Психолого-педагогічні уявлення про суб'єкта розгортаються навколо вираження особистістю суб'єктності у діяльності, спілкуванні та самоусвідомленні. Бути суб'єктом власного життя, самому будувати свої відношення до світу і бути суб'єктом самосвідомості, розвиваючи своє відношення до себе, – все це важливо для самої людини і значно більше важливо для спільноти, яка довіряє людині дитину.

На підставі аналізу філософських і психолого-педагогічних джерел виділили такі характеристики суб'єктності особистості: свідомо регульована діяльність завжди суб'єктна; в суб'єктній діяльності суб'єкт змінюється сам відповідно до власних внутрішніх тенденцій розвитку; суб'єктність може існувати лише за наявності об'єкта, це категорія інтерпсихічна, яка не існує поза взаємодією чи впливом (на себе, на іншого, на предмети чи явища).

“Свої” тенденції розвитку середовищних систем потребують окремого осмислення. Звернемо увагу лише на деякі з них. У природних тенденціях розвитку вищої освіти наявне прагнення урівноважувати навчальну діяльність із запитами професійного та соціального середовища – порівняно нова тенденція. Водночас триває дія вікової спрямованості вищих освітніх систем на акумулювання і продукування нового. Втрачає свою силу тенденція елітарності вищої освіти, розгортається нова – відповідати міжнародним освітнім стандартам, що само по собі звучить певним абсурдом, якщо проаналізувати широкий спектр змісту освіти вищої школи у розвинутих країнах. Керована середовищна система України продовжує ігнорувати свої численні потреби у висококваліфікованих, мислячих і творчих, які виростають без її стимулів, і продовжує диктувати своїм громадянам залежність, конформність, а не свободу і відповідальність.

Майже вселяє дитячий оптимізм природна тенденція аналізованої системи – потреба Студента і Викладача у самокерованому розвитку людини розумної. Безсумнівно, наявні і такі природні тенденції розвитку, які впливають із вікових особливостей студентів і професійної спрямованості викладачів. Наприклад, у студентів – чутливо реагувати, захоплюватися, вчитися у викладача знаючого, вмючого і людяного, у викладачів – охоче співпрацювати зі студентом активним, мислячим, конструктивним. У процесі взаємодії студента і викладача значним чинником розвитку системи взаємодії є відкритість до нового – змін, ідей, людей, здатність учитися співпрацюючи. Творчий потенціал у більшості випадків лише чекає легкого поштовху до особисто-професійно орієнтованих навчальних дій.

Управління розвитком зазначених природних тенденцій потребує створення умов до їх розгортання, які у цілому характеризуються звичними словами – свобода і відповідальність. Досвід конкретних дій щодо створення таких умов мають чимало університетів України, зокрема Львівський національний імені Івана Франка. Це і вільний доступ до інформації, і створення навколо закладу характерного інформаційного поля зв'язків з іншими інформаційними, науковими, професійними середовищами. Це і поле можливостей для освоєння нових навчальних і професійно-тренувальних технологій, зокрема і методик інтерактивного, особистісно орієнтованого навчання, які достатньо просто поширювати й апробувати під час магістерської практики. Водночас більшість проблем впровадження інтерактивних, кооперативних ігрових і дослідницьких методик мають у своїй основі суто матеріальний і технічний характер. Це ускладнює можливості довільно створювати під час заняття ситуативні мобільні групи студентів, належно забезпечувати або широко використовувати кейс-технології та відповідні дидактично і професійно функціональні відеоматеріали, а також роботу в умовах великих академічних груп.

Водночас існує значима група несприятливих умов суб'єктного характеру: сприймання діалогового навчання лише як стимулюючо-мотиваційного, тобто допоміжного; консервативний характер традиційного предметоорієнтованого навчання та ін.

Механізмом еволюції нової системи, що організовується власними силами, є стихія, хаос – творче, конструктивне начало нового. Виникаючи у певні моменти нестабільності (флуктуації) розвитку, хаос не руйнує систему, а виконує функції створення нових макроструктур існуючої системи або ж нової системи. Важливо, що у момент флуктуації діючі системи реорганізуються саме відповідно до природних їм тенденцій. Синергетики не вважають проблемою “роль особистості в історії”, доводячи, що в станах нестабільності соціальної системи навіть дії однієї людини можуть мати суттєвий вплив на макросоціальні процеси.

У нинішній системі освіти, погодьмося, хаосу вистачить ще надовго. Однак значну дозу “своєї власної” нестабільності вносять зовнішні середовищні системи. Водночас кардинальні зміни середовищної системи суттєво впливають на освіту як на систему, так і на цінність – особистісну, громадянську, державну.

Поведінкові стандарти і стереотипи бачення сучасним суспільством ролі освіти і професійної компетентності промовисто демонструють дані соціологічного дослідження, отримані у жовтні 2003 р. Центром Разумкова за підтримки представництва Фонду Фрідріха Еберта в Україні. Респонденти висловлювали свою позицію щодо того, що є необхідним сьогодні, щоб увійти до складу правлячої еліти України. “Хороша освіта” і “високий професійний рівень” посіли відповідно п'яте (57,0%) і шосте (55,0%) місця у переліку із десяти пропонованих варіантів. Цікаво, що сьоме місце посів такий чинник, як “підтримка кримінальних структур” (41,8%). Відповідно з першого по четверте місце посіли “зв'язки в органах влади” (73,8%), “підтримка зі сторони впливових бізнес-структур” (71,2%), “підтримка зі сторони політичної партії або громадської організації” (67,3%), “особисте багатство” (62,8%). На останніх місцях опинилися патріотизм (25,9%), “чесність і порядність” (30,3%) і вміння ставити інтереси спільноти вище від власних інтересів (31,5%) [3].

Якщо виявляти моменти нестабільності в умовній системі Викладач, то вони, передусім, визначатимуться саме неправомірно високим впливом зовнішніх систем. Нові макроструктури, що виникли у цій суб'єктній системі, досить цікаві. Це нові психотипи викладача, які образно можна назвати так: “Ділова людина”, “Менеджер”, “Візитер”, “Репетитор”, “Заробітчанин”, “Колекціонер”, “Маклер”. “Ділова людина” створює в освітньому середовищі свій бізнес, освітні процеси для нього – не більше ніж поле для розгортання послуг на які є попит. “Менеджер” вносить в

управління чи організацію освітніх структур сучасні технології в галузі освітнього менеджменту й імеджмейкерських і рекламних стратегій. “*Viziter*” внутрішньо орієнтований не на створення, а на зміну середовища, як інформаційного, так і соціального, як місця праці, так і країни проживання. “*Репетитор*”, чия професійна сфера має виразний крен до неосновної діяльності. Сфера викладацької діяльності заробітчанина надто широка для можливості висококваліфікованого її виконання у всіх напрямках. “*Колекціонер*” – вчене звання і ступінь, які потрібні для доповнення надпису, наприклад, на дверях кабінету. “*Маклер*” – посередник з продажу тіньових освітніх послуг.

Як більшість із цих нових типів впливає на студентство – очевидно. Водночас чітко простежуються дві тенденції, які спровоковуються функціонуванням зазначених підструктур – створення у сфері освітніх послуг цілих ланок, які орієнтовані лише на отримання прибутку, тенденція, що на рівні розвинутих країн уже давно визнана як така, що більше шкідлива, ніж корисна. І складова цієї тенденції – корумпованість значної кількості освітніх сфер. Водночас простежується тенденція відтоку інтелектів, яка утримується в Україні не лише тому, що є загальною для всіх пострадянських, а і завдяки режиму особливої байдужості держави щодо того, що мислячі активні енергійні резигнують туди, де сила прикладеної праці та результат більше відповідають одне одному.

Нові макроструктури у студентському середовищі: “Формальний студент – Клієнт”, “Вимогливий Клієнт”, “Інформаційний прагматик”, “Дипломний прагматик”. “Формальний студент – Клієнт”, отримуючи платні освітні послуги, претендує на значне зниження вимог до його успішності. Паралельно формується дещо менш поширений тип – “Вимогливий Клієнт”, який очікує висококваліфікованих послуг, потребує підтвердженнь “європейського” рівня надаваних йому освітніх послуг. Порівняно із попередніми роками збільшується кількість “Інформаційних прагматиків”, які чітко поділяють знання на професійно-особисто важливі та непотрібні, й “Дипломних прагматиків”, які здобувають у вищій школі не знання, а диплом. Відповідно до цього у середовищі студентської молоді відбуваються суттєві зміни, які ще не є достатньо вивчені ні соціологами, ні психологами. Ціннісні пріоритети і життєвий сценарій сьгоднішніх студентів, покоління яких народжені й росли в умовах “дикого капіталізму”, коли ламалися старі та будувалися нові сценарії їхніх батьків, в умовах неконтрольованого тиску реклами, який К. Хорні називає одією із причин внутріособистісних конфліктів, стають іншими, образно висловлюючись, уже від самого повітря навколо. Але ж якими. Зокрема, більш прагматичними і менш схильними до консервування ілюзій юнацького віку, схильними діяти в системі освітніх послуг як на ринку, оскільки стикалися з явищем корупції ще у школі.

Цілком очевидно, що вони повинні бути неспроможними вибачати вищій школі її проблеми, а готовими платити і дедалі більше вимагати певного рівня послуг за певну ціну освіти. Це щораз більше диференціюватиме факультети і ранжуватиме вищі навчальні заклади. Проте головне і дуже важливе – це суттєві зміни у пріоритетних життєвих сценаріях сучасної молоді, про які система Викладач має досить неповні дані. Чого варті, наприклад, дані того ж дослідження Центру Разумкова щодо відповіді на запитання, чи забезпечуються в Україні ваші конституційні права. Наведемо їх, щоб наочно продемонструвати, як масштабно порушені рівні так званих базисних, первинних потреб людини, значне обмеження яких сприймається як загроза самому існуванню і приводить не лише до потреби нового ранжування цінностей і відмови від так званих вторинних потреб, але і значно порушує психічну стабільність і рівновагу.

Отже, опитані Центром Разумкова респонденти вважають, що на сьогодні не забезпечуються:

- достатній життєвий рівень для них і членів їхньої сім'ї (88,9%);
- право на медичне обслуговування (80,6%);
- повага до гідності кожної людини (79,3%);
- право на працю і можливість заробляти цією працею (78,8%);
- право на соціальний захист (77,6%);
- право на житло (77,1%);
- право на освіту (72,4%);
- право на свободу й особисту недоторканість (70,4%);
- право на недоторканість житла (68,5%) [3, с. 10].

У 1988 р. Глен Елдер опублікувала результати досліджень, проведених із застосуванням біографічного методу до тих поколінь американців, яких початок “Великої депресії” (тривала дев'ять років) застав у віці одного і десяти років, і виявила суттєві відмінності у життєвих сценаріях, які реалізовували діти різних поколінь і статі, подібності у поведінкових стратегіях вікового покоління та статі. У різних інформаційних джерелах кількість українців-заробітчан коливається від 3 до 14 млн. Участь українців у міграційних процесах, внесення так званими візитами у масову суспільну свідомість нових пріоритетів, цінностей та установок, підкріплене неконтрольованим впливом мас-медіа, підпоюване стилем і способом життя “нових українців”, класично розгортає для молоді умови для формування внутрішнього конфлікту (за К. Хорні), коли ринкове суспільство одночасно надиктує людині два суперечливі пріоритети поведінки активної, наступальної, яка вимірюється, наприклад, кар'єрним успіхом і поведінки, яка визначається високим рівнем дотримання норм моральності. Одним із наслідків цього є те, що у суб'єктній системі взаємодії “студент-викладач” виникають подібні тенденції. Це підтверджують дані соціологічного

дослідження Центру соціальних експертиз Інституту соціології НАНУ. На запитання “Що, на Вашу думку, сьогодні є найголовнішою ознакою успіху людини у нашій країні?” 47% опитаних відповіли ”багатство”, 26,6% – “влада”, 19,4% – “визнання людей”. На запитання “Як Ви гадаєте, зараз час “жебраків”?” схвально відповіло 35,5% опитаних, політиканів – 33,3%, злочинців – 61% [4]. В архетипах і традиціях українського суспільства завжди існувала особлива повага до Вчителя. А тепер слід визнати, що двічі поставлена на межу виживання (на початку 90-х і після кризи у 1998 році) “інтелігенція” втратила дуже багато. Ще у 2002 р. 17,3% респондентів вважали, що інтелігенція відіграє значиму роль у житті українського суспільства. У 2003 р. так стверджувало 9,8% опитаних [4, с. 20]. Виникає запитання: як же насправді розподіляється ставлення сучасних студентів до викладачів, тих, які в ідеалі мають бути їхнім зразком і джерелом знань та умінь?

Для складних систем зазвичай існує кілька цілком можливих шляхів розвитку. Щодо вибору конкретного шляху, то у період перебування на роздоріжжі (точка розгалуження – біфуркації) виявляється певна переддетермінованість, розгортання процесів певним шляхом. З погляду світогляду, побудованого на акцентах класичної науки, саме розташування цих слів “переддетермінованість розгортання процесів” є абсурдом. Яка переддетермінованість? Чим? Ким? Це положення є прийнятне і обґрунтоване як математична і загальнонаукова методологія. Аналізуючи його, можна виявити, що воно давно знайшло своє місце у педагогічному прогнозуванні завдяки застосуванню методу екстраполяції, дельфійського методу, методу експертних оцінок. Водночас принцип детермінізму давно відомий серед принципів наукового пізнання. Ось як описує його суть щодо взаємозв'язків і відношень багатофакторних педагогічних явищ Б. Гершунський. Принцип детермінізму впливає із наявності об'єктивних причинних зв'язків явищ, закономірностей зумовленості одного явища іншим. У цьому головну роль відіграє вміння дослідника виокремити основне, головне, суттєве, щоб розгледіти за випадковими явищами необхідні процеси, особливо у процесі прогнозування складних і багатофакторних педагогічних явищ [8, с. 212]. Не ставлячи собі за мету прогнозувати розвиток вищої освіти в Україні на майбутнє (таке дослідження потребує значних масштабних соціальних і психолого-педагогічних прогнозів), проілюструвати можливі напрями розгортання процесів у системі підготовки майбутнього вчителя, про які можна вести мову як про переддетерміновані загальними тенденціями розвитку зовнішніх систем, зокрема й освітніх, сформулюємо прогностичні судження щодо того, які процеси і як переддетермінують розвиток системи вищої освіти в Україні. З наявних конкретних умов, на підставі узагальненого бачення комплексу дій

середовищних чинників виводимо такі судження (не претендуючи на абсолютність):

- система взаємодії Викладач-Студент однозначно стає як більш гуманістичною, так і більш демократичною. Дві лінії у сприйманні вчителя як низькопробного ремісника і напівлакея-гувернанта та ментора чи гуру через віки наблизилися одна до одної й трансформуються у сприймання його як менеджера педагогічного процесу – фасилітатора і звичайної людини з її загальнолюдськими правами і почуттями (ще століття назад значно обмежуваними). Спільноти у розвинутих суспільствах перестають вимагати від учителя бути чимось більшим ніж людиною;

- суспільства розвинених країн, співіснуючі з нашим, чітко вимагають від учителя не просто високопрофесійної поведінки, а поведінки, орієнтованої на культивування особистісних загальнолюдських цінностей і пріоритів поєднання свободи і прав особистості з цінностями партнерства;

- середовищні чинники України, вивішивши вчительство, не без його участі, на маргінес впливу щодо суспільного життя і найнижчі рівні оплати праці, виконують функції природного відбору, який витісняє із школи “заробітчани” і прагматиків – є простіші способи заробити більші гроші; агресивних і діяльних, енергійних – та ж мотивація плюс так званий італійський чинник; слабких і нездатних до ділового лідерства у групах – та ж мотивація плюс тиск дитячої, агресивнішої сьогодні стихії;

- традиції українського суспільства у періоди суспільних криз завжди штовхали людей до пошуку або поліпшення свого місця у житті шляхом підвищення свого освітнього рівня. Відсутність перспектив і будь-яких гарантій працевлаштування після здобуття освіти не знижує попиту на вищу освіту, на кращу освіту, на кількість тих, які бажають учитися;

- сучасне покоління вчительства уже у школі бачило переваги педагогіки співробітництва і діалогу, однак може працювати лише у режимах монологу і діалогу. Вчорашнє покоління, навчаючись у 40–50-х, звикло лише до режиму роботи монологічного, предметно орієнтованого. Завтрашні вчителі під впливом застосовуваних у їхніх школах методик кооперативного, інтерактивного особистісно орієнтованого навчання сприйматимуть діалог на уроці як норму, партнерські стосунки вчителя і учня – як природний стан.

Отже, якщо вважати, що сьогодні вища школа перебуває на точкових роздоріжжях між:

- педагогічним монологом чи педагогічним діалогом;
- предметно орієнтованим чи особистісно орієнтованим навчальним процесом;
- авторитарним чи адаптивним управлінням навчальними закладами;
- одностороннім чи інтерактивним плануванням освітніх змін;
- репродуктивними чи інтерактивними навчальними методиками;

• особистісно орієнтованою педагогікою, що є кожного разу унікальним синтезом, конструкцією наукових знань і життєвого (надзвичайно важливого) педагогічного досвіду конкретної людини чи педагогікою-кладовою чужих, віками перемальовуваних репродукцій, то можемо зробити висновок, що наявні природні тенденції розвитку системи педагогічної взаємодії за кожним із зазначених напрямів і значні перспективи, незважаючи на зовнішні умови.

-
1. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры // Вестник высшей школы. 1999. № 3. С. 29–35.
 2. Гершунский Б. С. Педагогическое прогностика. Методология. Теория. Практика. К., 1986.
 3. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций.). М., 1998.
 4. Гусинский Э. Н., Турчанинова Ю. И. Введение в философию образования. М., 2001.
 5. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления. К., 1990.
 6. Жданов І., Якименко Ю. Україна в ХХІ столітті: виклики для політичної еліти // Дзеркало тижня. 2003. № 44. 15–21 листоп. С. 8–15.
 7. Ильин Г. Л. Философия образования (идея непрерывности). М., 2002.
 8. Кириченко И. Феномен постсоветского жлобства: между плебсофилией и плебсократией // Зеркало недели. 2003. № 45. 22 ноября С. 20.
 9. Князева Е.Н., Курдюмов С. П. Синергетика как новое мировидение: диалог с И. Пригожиным // Вопросы философии. 1992. № 12. С.3–20.
 10. Кульневич С. В. Педагогика личности. От концепций до технологий. Ростов-н / Д, 2001.
 11. Кушнір В. Системно-синергетичні уявлення про управління педагогічним процесом // Освіта і управління. Т. 3. № 4. С. 54–58.
 12. Назаретян А. П. Синергетика в гуманитарном знании: предварительные итоги // Общественные науки и современность. 1997. № 1. С.91–98.
 13. Третьяков П. И., Митин С. Н., Бояринцева Н. И. Адаптивное управление педагогическими системами: Учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений. М., 2003.
 14. Образовательно-педагогическая прогностика. Теория, методика, практика: Учеб. пособие / Б. С. Гершунский. М., 2003.

**PEDAGOGICAL INTERACTION IN HIGHER EDUCATIONAL
INSTITUTIONS: SYNERGETIC APPROACH****Svitlana Tsiura***Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenko Str., 41, UA-79000 Lviv, Ukraine*

The paper analyses the key bases of synergetic approach as a general research methodology and the ingredients of the pedagogical interaction system development in contemporary higher educational institution. It reveals the possible trends of new structures expanding and the transition of pedagogical interaction into a new level of development.

Key words: synergetic approach, pedagogical interaction, pedagogical system, self-organized non-linear systems.

Стаття надійшла до редколегії 15.09.2003
Прийнята до друку 28.01.2004